

САҢА ОЛХ

№ 47 (12025) • Сэттинньи 28 күнэ, 2025 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмэргэ

Урбаан

“Urbaan-2025” форум
үөрүүлээх быһыыга-майгыга
аһылынна/3

Интервью

Тыа сирэ сайдарын туһугар
туруулаһан/4

Дьыллар уонна дьоннор

Дьон дьылбатын
түстээччинэн үлэлээбитэ/6

Ил Дархан истипиэндийэтин туттулар

Ситиһии. Биһиги улууспуттан бу истипиэндийэни
5 киһи тутта/2

Ил Дархан стипендиаттара.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Сэттинньи
28 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Сэттинньи
29 күнэ
СУБУОТА

Сэттинньи
30 күнэ
БАСКЫЫАННА

Ахсынньы
1 күнэ
БЭНИДИЭННИК

Ахсынньы
2 күнэ
ОПТУОРУННУК

Ахсынньы
3 күнэ
СЭРЭДЭ

Ахсынньы
4 күнэ
ЧЭППИЭР

-22° -28°

-29° -37°

-33° -37°

-33° -34°

-33° -37°

-36° -39°

-31° -37°

Тэттик

Дьаһнаан ыалдьыы аччыахтааһар элбиир

Улуус дьаһалтатын нэдиэлэтээби планеркатыгар, киин балыыһа иһитиннэрбитинэн, дьаһ кыччыахтааһар эбиллэ турара бэлиэтэнэр. «715 киһи ыалдьан кэлэн көрдөрүммүттэн 622 – оҕо. Көрдөрбөккө, ыалдьа-ыалдьа сылдыааччылар элбэхтэр. 2 саастарыгар диэри 92 оҕо ыарыйда, 4 оҕо балыыһаҕа киирдэ. Онон улуус 17 тыһыынча кэрингэ олохтообуттан биир тыһыынчата ыалдьыбытын бэлиэтээтилэр. Дьаһ тураатын кытта, Чурапчыга эпидпорог үрдээһинэ бэлиэтэммит. Ыалдьыы ордук 7-14 диэри, онтон үөһэ саастаахтарга улахан. Бу дьаһ көрүнгэ сааскыга диэри ааһан-араһан биэрбэт чинчилээбин ыйдылар. Улууска кэлбит вакцинаны ситэ кэлэн ылбаттарын, киин балыыһа прививкалыыр кабинета күн аайы эбиэт иннигэр диэри үлэлирин эттилэр. Улууска 436 эрэ доза вакцина хаалбыт.

Бу күнтэн ыла бука бары маскалаах сылдыы эрэсиимин тутуһарга, рециркулятордары холбуурга, сииктээх уборканы күүһүрдүргэ, ыалдьа сытар дьону балыыһаҕа баран көрсүүнү боборго этилиннэ.

Чурапчы улуунун 2026 уонна былааннаах 2027-2028сс. бүүдүүтүн бырайыагын дьон-сэргэ иннигэр истии ыытылынна

Манна улуус баһылыга, дьокутааттар, баһылыктар, тэрилтэ салайааччылары уонна быһа эфир нөҕүө олохтоохтор кыттыыны ыллылар. Мунньахха сүрүн дакылааты үп салалтатын начаалынньыга Таисия Брызгаева оҥордо. Кинини сэргэ улуустаабы үөрэх салалтатын начаалынньыга Юрий.Посельский уонна култуура салалтатын экономиһа Дария Григорьева дакылааттаатылар. Дакылааттар кэннилэриттэн мунньах кыттылаахтара уонна быһа эфиринэн олохтоохтор ыйытыларын биэрдилэр, этиилэрин киллэрдилэр.

Хатылыга субуотунньук ыытылынна

Чурапчы улуунун дьаһалтатын эр дьоно бу күннэргэ Хатылыга тахсан субуотунньуктаатылар.

Ол курдук Геннадий Говоров хаһаайыстыба-тыгар - «Сырдык» кэпэрэтиип саҥа хотонугар муоста хаптаһынын тэлгэтэн саайдылар.

Хатылы нэһилиэгэ быйыл улуустан 5 мөл. солк. суумалаах граны ылбыта. Онон хотон грант үбүнэн тутулла турар. Манна барыта 100 ынах сүөһү кириэбэ.

Ходуһа уутун Куоҕалы күөлгэ түһэрдилэр

Кэлинги сылларга ардахтаах сайын буолан, оттуур ходуһалары уу ылан, сорох отчуттарга үгүс күчүмэйдэри үөскэттэ.

Онон сибээстээн, сэттинньи ыйга Чурапчы нэһилиэгин дьаһалтата үрэх сүннүн ыраастатан, дирингэтэн биэри үлэтин тэрийтэрдэ. Ходуһа уутун Куоҕалы күөлгэ түһэрдилэр. Бэдэрээччитинэн «Хатан-Строй» ХЭТ үлэлээтэ.

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Айсен Николаев Арассыыйа тырааныспарын миниистирэ Андрей Никитины кытта көрүстэ

Кэпэстии сүрүн тиэмэлэринэн Саха сиригэр, Уһук Илингэ уонна Арктикаҥа тырааныспар систиэмэтин уларытыыга туһуламмыт улахан инфраструктурнай бырайыактар буоллулар.

Киин боппуруоһунан Мохе (Кытай) – Джалинда – Аллараа Бэстээх – Лена өрүс – Найба муора пордун хайысханан тырааныспар Трансарктической көрүдүөрүгэр тахсар «Хоту-Собуруу» улахан тырааныспар көрүдүөрүн тэрийии буолла. Бу Кытай экзэниэмикэтин Хотугу муора суолун кытта ситимниир бырайыак дойдуга киэн-куон сиригэр уотун кыабын сайдыытын сүрүннүүбэ.

Кэпэстии иккис сүрүн тиэмэтинэн дойдуга биер улахан суолталаах инфраструктурнай бырайыагы – Лена өрүс нөгүө муостаны тутуу хаамыытын көрүү буолла.

Ураты болжомтону тутууну үбүлээһингэ уурдулар. Эрэгийиэн баһылыга уонна миниистир сорох федеральнай үбүлээһини арыый эрдэтээҥи болдьоххо көһөрүү туһунан кэпсэттилэр. Бу олохтоммут үлэ тэтимин тутуһарга, тутуу ороскуотун үрдээһинин сэрэтэргэ уонна бүтүн дойдуга тырааныспарын систиэмэтигэр улахан суолталаах бырайыак кэмигэр түмүктэнэригэр наада. Арассыыйа тырааныспарын миниистирэ Андрей Никитин бу бырайыактар дойдуга тырааныспарын каркааһын сайыннарыыга стратегическай суолталаахтарын бэлиэтээтэ уонна олоххо киирэллэрин туһугар өрөспүүбүлүкэ салалтатын кытта үлэлэхэргэ бэлэмнэни бигэргэттэ.

“Оҥоһуу өй сервисини оноруу иһин” номинация кыайыылаахтарынан ааттаннылар

Норуоттар икки ардыларынааҥы AI Jouney кэмпириэнсийэ чэрчитинэн «Искусственной интеллект лидердэрэ» оҥоһуу өй технологияларын сайыннарыыга кылаат иһин национальнай бириэмийэни туттарыы үөрүүлээх тэрээһинэ буолан ааста. Бириэмийэни эдэр учуонайдарга, хампааньыйаларга уонна эрэгийиэннэргэ туттардылар.

«ИИ-сервисини оноруу иһин» номинацияҥа «Киберзащитник в кармане» диэн дьону сыһыппара кутталыттан көмүскүүр искусственной интеллекттээх мобилнай сыһыарыы бырайыагынан Саха сирэ кыайыылаабынан табыста. Бу сыһыарыы тизкини, ойууну анаалыстыыр, саарбах сигэлэри, көрүнгэри билэр, дьонго түөкүттэр төлөпүүннүүлэрин, суруйалларын сэрэтэр.

Саха сирин аатыттан наҥарааданы Айсен Николаев тутта.

«Энергетикэ» хайысхатыгар мунньах ыытылынна

Ил Дархан «Энергетикэ» хайысхатыгар Судаарыстыбаннай Сэбиэт хамыыһыйатын учараттаах мунньаҥын ыытта. Манна чох салаатыгар балаһыанньаны уонна ону туруктаах онорорго туһуламмыт дьаһаллары көрдүлэр. Кыттааччылар, ол иһигэр чогуу хостуур эрэгийиэннэр баһылыктара уонна федеральнай былаас уорганнарын бэрэстэбиитэллэрэ, Арассыыйа 2050 сылга диэри Энергетикэҥэ стратегиятын сорукарын толорорго ирдэнэр хардыылары бигэргэттилэр.

Хамыыһыйа салайааччыта Айсен Николаев киири тылыгар дьыалабыай хамсааһын Азия – Чуумпу Акыйаан эрэгийиэнин дойдуларыгар көспүтүн уонна чох ырыынаҥын суолтата үрдүгүн иһин, салааҥа уустук кэмнэр буолбуттарын бэлиэтээтэ.

Мунньахха 2024 сыл түмүгүнэн Саха Өрөспүүбүлүкэтэ чох хостууһунан Уһук Илингэ – бастакы, дойдуга – иккис миэстэҥэ тахсыбытын бэлиэтээтилэр. Быйыл эрэгийиэн 52 мөлүйүүн туонаны хостуур былааннаах.

Кэпсэтигэ Арассыыйа 2050 сылга диэри чох аан дойдутааҥы ырыынагар бэйэтин өлүүтүн 24-27% диэри үрдэтэр стратегическай сыалга дьулуһуутун бигэргэттилэр. Маныаха чогуу тизердиини Азия – Чуумпу Аакыйаан эрэгийиэнин, Чугастааҥы Илин уонна Африка дойдуларын санга ырыынактарыгар туһайаахха наада.

Бу сыалы-соруку ситиһэргэ сүрүн усулуобуйанан тырааныспар инфраструктуратын урутаан сайыннарыы буолар.

СӨ Ил Дарханын уонна
Бырабыыталыстыбатын пресс-сулууспата.

Ил Дархан истипиэндийэтин туттулар

Ситиһии. Биһиги улууспутуттан бу истипиэндийэни 5 киһи тутта

Сэтінньи 25 күнүгэр Туй-маада дьоллоох туонатыгар Ил Дархан Айсен Николаев Саха Сирин Бырабыыталыстыбатын дьыэтин овальнай саалатыгар мустубут дьону олонхо күнүнэн эбэрдэлээтэ уонна Олонхо Ыһыаҥын тэрийэн ыытыы үһүс уон сыллаах анал балаһыанньатыгар илии баттаата.

Салгыы Олонхону толорууга, бастын оһуохайдыттарга, иискүүс бастыһыгар, тимир уустарын күөн туттар дьонугар Ил Дархан истипиэндийэлэрин

анааһын сизэрэ-туома буолла. Манна Бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Сергей Местников кыттыыны ылла.

Чурапчы улууһуттан олонхону толорооччу Николай Дьячковская, оһуохайы таһаарыыга Валентина Дьячковская, иискэ уран тарбахтаах Надежда Ахматова Ил Дархан анал истипиэндийэтин сэртификэттэрин туттулар. Маны сэргэ Хатылыттан төрүттээх биер дойдугаахпыт Николай Аржаков - Боло Уус, Саха сирин бастын тимир уустарын кэккэлэригэр киирэн, эмиэ

Ил Дархан истипиэндийэтин сэртификэттин тутта.

Киһэ 18-00 ч. Саха Тыйаатырыгар оҥолорго Ил Дархан анал бириэмийэтин туттарыы буолла. Онно быйыл сайын Нерюнгри куоракка ыытыллыбыт Олонхо Ыһыаҥар оҥолорго олонхону толорууга Кылаан кыайыылаах буолбут Болот Боотур аатынан Хатылы орто оскуолатын ахсыс кылааһын үөрэнээччитэ Кристина Максимова, уһууааччытынаан Анастасия Захаровалыын кыттан чиэстэннилэр.

Дмитрий Попов,
олонхо киинин салайааччыта.

Улууска — бу күннэргэ. Олонхо декадата саҕаланна

Марфа ПЕТРОВА

«Айылгы» норуот айымньытын дьыэтигэр Олонхо декадатын үөрүүлээх аһылытыгар төрүт тылбытын сайыннарааччылар, уран тыл уустара муһуннулар.

Тэрээһин кыттыылаахтарын алаадылаах саламаатынан, бэйэбит сирбитигэр-уоппутугар үүммүт отторунан бэлэмнэммит амтаннаах чэйинэн күндүлээтилэр. Ону сэргэ арчыланарга, ыраастанарга аналлаах «Алгыстаах бэлэҥи» бэлэхтээтилэр.

Чурапчы улууһун далбар хотуттара оту уматан, сыт таһааран арчылаатылар. Салгыы алгысчыт Николай Григорьев аал уоту айах тутан алгыс сизрин-туомун толордо.

Улуустааҥы култуура истисэлиинэ Игнатий Каженин бука барыларын Саха норуотун улуу айымньыта – Олонхо күнүнэн эбэрдэлээн туран, биһиги улууспутуттан төрүт култуурабытын, дьарыкпытын тэнигэ сылдьар дьоммут бу күн Ил Дархан анал истипиэндийэлэрин туттуттарын туһунан үөрүүлээх сонуну иһитиннэрдэ.

Улуус дьаһалтатын социальнай коммуникация салаатын салайааччыта Алена Пермякова:

— Чурапчыга 239 олонхохут олорон ааспыта биллэр. Онон биһиги улууспутуттан бу улуу айымньыбытын киэнник тарҕа-

Улуус бастын олонхохуттара. // ААПТАР ТҮҮЭРИИТЭ

тыыга, сайыннарыыга биер дойдугаахтарбыт өңөлөрө тугунан да кэмнэммит. Тустаах үлэни-хамнаһы тэрийиигэ култуурабыт ытыктанар бэтэрээннэрэ Мария, Валерий Герасимовтар 2014 сыллаахха саҕалаан, 2022 сыллаахха улуус баһылыга Степан Саргыдаев көбүлээһининэн, Олонхо киинэ тэриллитэ. Ол курдук, 2014 сыллаахтан үлэ тэти-мирэн, ситим-нэнэн, кэккэ ситиһиилэр кэлбиттэрэ. Бүгүн биһиги киэн тутта аатыбыт Олонхо стипендиаттарын:

Николай Григорьевы, Николай Тарасовы, Николай Дьячковскайы, Сусанна Лазареваны, оһуохайдыт Валентина Дьячковскайы, Семен Морфуну уонна иис-уус эйгэтигэр талба талааннарбытын Ольга Седалищеваны, Василий Попову, Надежда Ахматованы.

Төрүт үгэспитин илдэ сылдьар, тарҕатар ытык дьоммут баар буолан, биһиги омук быһыытынан кэскиллээхпит, тирэхтээхпит.

Бу күн «Айар кыл» кырыымпаһыттар бөлөхтөрө (сал. Сардаана Макарова) сахалыы ырыа умсулҕан матыыптарын оонньоон иһитиннэрдилэр. Олонхо Ыһыаҥын араас сылларга кыайыылааҥа Николай Григорьев, Анатолий Христофоров, Сусанна Лазарева олонхолортон быһа тардан толордулар. Үөрүүлээх тэрээһини ырыаһыттар бөлөхтөрө тэтимнээх дэгэрэн ырыанан ситэрэн биэрдилэр. Салгыы маастар-кылаастар ыытылыннылар, тэрээһин күн үгкүүтүнэн — оһуоҕайынан түмүктэннэ.

Бэлиэтээн эттэххэ, үгэскэ кубулуйбут Олонхо декадатын чэрчитинэн араас өрүттээх дьаһаллар былаанналар. Итини тэнэ сыл устата, дьыл кэмнэринэн наарданан, төрүт үгэстэри, култуурабытын сайыннаар, тарҕатар тэрээһиннэр, күрэхтэһиилэр, оонньуулар тиһиктээхтик ыытыллыахтара.

“Urbaan-2025” форум үөрүүлээх быһыыга-майгыга аһылынна

Урбаан. Бу форумга улууспут бастыг көрдөрүүлээх урбаанныыттар үрдүк наһараадалары туттулар

Елена МАКАРИНСКАЯ

Сарсыардаттан урбаанныыттар быһыыга-дьяар-бангалара турда, хонтуруоллуур-кэтиир уорганнар консультациялары биэрдилэр.

Форум үөрүүлээх чааһыгар улуус баһылыга Степан Саргыдаев, Чурапчы нэһилиэгин баһылыга Владимир Сивцев эбэрдэ тылы эттилэр, наһараадалары туттардылар.

“Чурапчы улууһун бочуоттаах бэтэрээнэ” ааты Дмитрий Яковлев, “Оройуонун иннигэр үтүөлэрин иһин” 3-с истиэпэннээх бэлиэни Ольга Монастырева, “Үтүө суобастаах үлэтин иһин” бэлиэни Туйаара Кузьмина, Алексей Шадрин, улуус баһылыгын грамотатын Анна Данилова, махталын Евдокия Ядрихинская, Дмитрий Попов

“Urbaan-2025” форум түгэннэрэ. (ААПТАР ГҮӨРҮҮЛЭЭХ)

туттулар.

РФ сенаторын махталын Михаил Ефремов, “СӨ Суол тырааныспарын бочуоттаах үлэһитэ” ааты Афанасий Филиппов, Александр Миронов, СӨ Арктиканы сайыннары уонна

хотугу дьыалаларыгар министиэристибэ бочуотунай грамотатын Вячеслав Федулов, “СӨ уһун айан бочуоттаах суоппара” ааты Андрей Баранкевич, СӨ Урбаан, аты-эргизэн уонна туризм министиэристибэтин

махталын Николай Никулин, Дария Иванова ыллылар.

“Уйгу туоната” олохтоох онорон таһаарыны сайыннарар территория резиденнэрэ буолбуттарын туоһулуур суругу Герман Белолубскаяга, Григо-

рий Михайловка уонна Петр Толстоуховка биэрдилэр.

Үөрүүлээх чаас кэнниттэн ынгырылаах ыалдьыт, “Бизнес-Якт” салайааччыта Александра Окорокова нолуокка уларыылар тустарынан кэпсэтиһини таһаарда.

Айна Дьяконова, быһыыга-дьяарбанга кыттыылааҕа:

●●● Биһиги былырын кэргэммин кытта бэйэ дьыалатын тэриимиппит. Одьулуунга “Илгэлээх” диэн дьон сынньанар дьиэтин тутан үлэлэппиппит. Быыл онно эбэн, бу дьиэбигэр араас маастар-кылаастары тэрийэр буоллубут. Холобур, баата оонньуурдары, эпоксиднай сымаланан, гиипсэнэн оноробут. Маны таһынан хаартыскаҕа түһэри оһөтүн үлэлэтэбит. Бырааһынныктары “под ключ” оноруохпутун сөп. Кизэргэтииттэн саҕалаан, маастар-кылааһыгар, хаартыскаҕа түһэриигэ тийэ.

Тыа хаһаайыстыбата. Уйгуну-бийангы уһансааччыларбыт чиэстэннилэр

Елена МАКАРИНСКАЯ

Бу күннэргэ улууспут үрдүнэн Тыа хаһаайыстыбатын күнүн бэлиэтээтибит. Ол курдук, нэһиликтэр бэйэлэригэр дьоннорун-сэргэлэрин түмэн, бу күнү киэн хабааннаахтык тэрийдилэр. Бэлиэ күнүгэ сөп түбэһиннэрэн, Алаҕарга, Хоптоҕо-ҕо, Сыланҕа саҕа хотоннор, көннүүһүнэ үлэҕэ киирдилэр.

Оттон улууспут киинигэр Тыа хаһаайыстыбатын күнүн сэтінньи 21 күнүгэр бэлиэтээтибит. Эбиэккэ диэри олохтоохторго анаан, ас-үөл дьяарбанката, быһыытакалар, араас куонкурустар тэрилиннилэр.

Эбиэт кэнниттэн үөрүүлээх чаас И. Винокуров аатынан “Айылгы” НАДь ыытылынна. Сылын ахсын бу күн бастыгнар чиэстэнэллэр, салгы үлэлииргэ эбии күүһү ылыналлар.

Үрүн үтү үрүлүтээчилэри, эмис эти дэлэтээчилэри улуус баһылыга Степан Саргыдаев, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Яков Оконешников, тыа хаһаайыстыбатын салалтатын начаалынньыга Анжелика Неустроева, нэһиликтэр баһылыктара, о.д.а. эбэрдэлээтилэр. Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр, Ил Түмэнтэн, улуустан олус элбэх наһараадалар туттарылыннылар.

Олортон улаханнарын эттэхэ, “СӨ Тыа хаһаайыстыбатын

туйгуна” ааты Алаҕартан Матрена Лыткина, Болугуртан Наталья Кузьмина, Хатылыттан Людмила Романова, Соловьевтан Марина Сибирякова, Чакыртан Татьяна Михайлова, “СӨ Ас-үөл индустриятын туйгуна” ааты Чурапчыттан Вячеслав Осипов, “СӨ Үтүөлээх фермер” ааты Сылантан Семен Макаров, “СӨ Агропромышленная комплексын бочуоттаах үлэһитэ” ааты Тыа хаһаайыстыбатын салалтатын начаалынньыга Анжелика Неустроева ыллылар.

2025 сылы баһылык улууска “Үйэлээх килбиэн” сылынан биллэрбитэ. Онон тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар 25 сылтан ордук бэринилээхтик, үтүө суобастаахтык үлэли сылдьар бааһынай хаһаайыстыба үлэһиттэригэр “Үйэлээх килбиэн” сыл чэрчитинэн олохтоммут бириэмийэни туттардылар. Иван Парфенов, Иван Дьячковская, Варвара Сивцева, Мария Луковцева, Иван Ануфриев, Петр Трофимов, Афанасий Сивцев, Владимир Макаров, Николай Борисов, Николай Лыткин бириэмийэ хаһаайынарынан буоллулар.

Төрдүс сылын туттарылар үгэскэ кубулуйбут “Быйан” бириэмийэ хаһаайынарын ааттаатылар. “Бастыг оһуруот аһын үүннэрэр хаһаайыстыба” - Болугуртан Данил Павлов, “Бастыг аграрник баһылык” - Болтоҕо баһылыга Сергей Ефремов, “Бастыг агрооһула” - И.Е. Федосеев аатынан Дирин оһулата, “Ас-үөл бырамысыланнаһын бастыг үлэһитэ”

“Үйэлээх килбиэн” бириэмийэ хаһаайынары. (ААПТАР ГҮӨРҮҮЛЭЭХ)

– Чакыртан Татьяна Михайлова, “Бастыг бэтэринээр үлэһит” – Мугудайтан Михаил Сивцев, “Бастыг тыа хаһаайыстыбатын исписэлиһэ” - Сылантан Прасковья Никитина, “Үтү үрүлүтэр бастыг хаһаайыстыба” - “Мындаҕаайы” ТХПК, бэрэссэдээтэл Прокопий Старостин, “Сылгыны иитэр бастыг хаһаайыстыба” – Чурапчыттан Станислав Сивцев, “Сыл бастыг арыһыта” - “Эргис” ТХПК, бэрэссэдээтэл Андрей Кочаткин, “Бастыг агромотиватор” – Болтоноттон Григорий Аммосов.

Чемпион-ыанньыксыт Агафья Кузьмина аатынан бириэмийэни Марфа Сибирякова, РФ үтүөлээх фермерэ Василий Смирников аатынан бириэмийэни Семен Седалищев, СӨ тыа хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ Дмитрий Ноев аатынан бириэмийэни Иннокентий Попов туттулар.

Үөрүүлээх киһэни ырыаһыттар Виталий Очиров, Егор Захаров, Афанасий Петров уонна Аина Анемподистова кизгэттилэр.

Тыа хаһаайыстыбатын салалтатын начаалынньыга Анжелика Неустроева:

●●● Быыл үүппүт-эппит, оппут былаана 100% туолла. Улахан кыайыбыт диэн Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр кэлэр араас куонкурустарга, граннарга биһиги хаһаайыстыбаларбыт олус үчүгэйдик туруулаһан кыттан, 83 мөл ылары ситиспиппит буолар. Бу - барыбыт кыайыбыт диэн этэбин. Түгэнинэн туһанан, 10 ый түмүгүнэн элбэх үтү ыабыт хаһаайыстыбаларбын бэлиэтиэхпин баҕарабын: “Мындаҕаайы” ТХПК, “Комплекс” бааһынай хаһаайыстыба, Илья Дьячковская, Виктор Петров, Гаврил Попов,

Мария Луковцева хаһаайыстыбалара.

“Быйан” бириэмийэ лауреата Данил Павлов:

●●● Быыл биһиги хаһаайыстыба 1500 туонна сиилэни уктубут, 140 туонна сенаж бэлэмнээтибит, 400 туонна хортуппуйу ыллыбыт, 300 туонна оту оттоотубут. Быыл эрдэ бэлэмнэммиппит. Ол курдук, былырын эрдэ бэлэмнээбит сирбитин хорутан, сизэмбитин, оһурудуубутун эрдэ ылан, тизхиныкэлэри көрүнэн, онно эбии угут дьыл буолан, үчүгэй үүнүүнү ыллыбыт. Манна барытыгар бэйэбит Мындаҕаайыбыт уолаттара үлэлэстилэр. Эһиил бурдукпут ыһытын кэнэтиэхпитин баҕарабыт. Онно күрүө тутары, бүгүн маспыт билиэтин ыллыбыт, онон эбии биир бааһынаны күрүөлүөхпүт.

Тыа сирэ сайдарын туһугар туруулаһан

Интервью. Иннокентий Готовцев «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа улууска тэриллиитин, үлэтин-хамнаһын туһунан сырдатта

Людмила ГОРОХОВА

Ахсынньы 1 күнэ – «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа төрүттэммит күнэ буолар. Сүүрбэттэн тахса сыл устата баартыйа салайар күүһүн ыһыктыбакка, Арассыыйа Федерациятын сүрүн политической күүһэ буолар.

Бүгүҥҥү хаһыаппыт дьоруойунан Чурапчы улуугар «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа тэриллэн үлэлииргэр биир бастакынан чилиэн быһыытын киирэн үлэлээбит, кэнники салайааччынан үлэли сүлдьүбүт Чурапчытаагы Судаарыстыбаннай физкултуура уонна спорт институтун ректора Иннокентий Готовцев буолар.

●●● **Иннокентий Иннокентьевич, үтүө күнүнэн! Эһиги «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа улууспутугар саҥа тэриллиитигэр үлэлэспит, үгүс уларыһыытын, сайдыытын барытын аастабын. Улууспутугар баартыйа тэриллиитин историятын, үлэтин-хамнаһын сырдатта түс эрэ.**

«Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа 2001 сыллаахха «Единство» хамсааһын уонна «Отечество – вся Россия» диэн быыбардыыр блок холбоспуттарын түмүгэр тэриллибитэ. 2003 сыллаахха Судаарыстыбаннай Дума быыбарыгар кыттан эрлээхтик кыайбыта. Бастакы салайааччынан Дмитрий Медведев, онтон дойдубут сүрүннүүр

баартыйатын Владимир Путин салайан кэллэ. Судаарыстыбаннай бэлиитикэни, ылыллар сокуоннары, сыаллары – сорукары барытын очоттон-баччаа диэри «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа сүрүннүүр.

Чурапчыга баартыйа саҥа тэриллиитигэр, 2003 сыллаахха, бастакы салайааччынан Иван Оконешников аһаммыта. Иван Иванович өр кэмнэ – 10-ча сыл салайбыта. Мин 2006 сыллаахха баартыйага чилиэн быһыытын киирбитим, салгыы сэкирэтээринэн ананан үлэли сүлдьүбүтүм. 2012 сылтан салайааччынан ананан үлэлээбитим. Сүрүн үлэм федеральнай структура буолан үгүс барылаах-кэлиилээх этэ, ол иһин мистэттигэр баартыйа олохтоох мунньахтарын, тэрээһиннэрин ытар ырахаттардааҕа. Салгыы мин кэннибиттэн Степан Саргыдаев салайааччынан ананан үлэтин саҥалаабыта.

Бастаан, баартыйаны тэрийиңгэ, өйдөтүү үлэтин ытыыга, манна дьону киллэриңгэ күүскэ үлэлээбиппит. Нэһиликтэринэн тэриллиилэри, тэрилтэлэргэ актыыптары тэрийи үлэтэ барбыта. Сүрүннээн быыбар хампаанньатыгар, эдэр ыччат политикагыгар ылсан үлэлээбиппит. «Эдэр гвардия» диэн салаалар тэриллибиттэрэ, онно эдэр ыччаты түмэн, үлэни ыппыппыт. Сыл-сорука кэнники барыта «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа нөҥүө оҥоһуллан барар буолбута. Нэһиликтэри кэрийэн, дьон-сэргэ санаатын истэн, этиилэрин,

туруорсууларын түмэн баартыйабыт киинигэр ытар этибит. Ол түмүгэр политической хамсааһыннар тахсан, судаарыстыбаннай сорука толоруллаллара.

Биһиги улууспут баһылыга Степан Саргыдаев – «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа чилиэнэ. Кини Москва куоракка генеральнай ыстаапка тийэн, үгүс мунньахтарга, сийиэстэргэ кыттыбыта, дьоммут-сэргэбит санааларын, этиилэрин тиэрдибитэ. Онон Степан Анатольевичинан биһиги киэн туттабыт, улууһу үчүгүйдик салайан олоһор. Баартыйа кинини өйүүр, өйдүүр, кини этиилэрин ылынар. Ол иһин Чурапчы улууһа сүрүннээн бу баартыйаны өйөөн кэллэхпит.

Күн бүгүн биһиги баартыйабыт – Дойду үрдүнэн саамай улахан, дойдуларыгар бэриһиилээх, үлэ-хамнаска көхтөөх, биир санаалаах дьон түмсүүтэ буолар. Баартыйа Чурапчытаагы салаатыгар 17 первичнай салаа, 534 чилиэн, 441 баартыйаны өйөөчү баар. Мунньахтарга түмсэн, киирбит боппуруостары, кыһал-балары быһаарабыт уонна дьоммут-сэргэбит этиилэрин, туруорсууларын киин сэбиэскэ ытыабыт. Онон улууспут дьонун санааларын киин сэбиэт чилиэннэрэ көрө-истэ, болдомтоҕо ылан үлэли олоһоллор

●●● **Улууспут сайдыытыгар баартыйа туох өрүттээх үлэни-хамнаһы тэрийдэ?**

●●● Мин санаабар, «Биир ньыгыл Арассыыйа» бу сыллар

устата үөрэх, доруобуйа харыстабылын, социальной эйгэни, тыа сири сайыннарыыга, дьонно табыгастаах олоһор усуллубуйаны тэрийиңгэ үтүмэннээх үлэни оҥордо. Ол курдук, нэһиликтэргэ оскуолалар, балыһалар, уһууһу тутулан олоххо киирдилэр, «Хаарбах дьиэттэн көһөрүү» бырагырааманан саҥа дьиэлэр баартыйа салалтатынан тутулуһулар. Холбур, бу биһиги институт федеральнай таһымнаах буолбута – эмиз баартыйа көбүлээһинэ, үлэтин түмүгэ. Институт 1999 сыллаахха төрүттэммитэ, 2007 сыллаахха федеральнай таһымнаах буолбута. Тыа сири, кыра норуоту өйүүр буолан, ыччаттарбытын үөрэхтээри, астахтара. Бу барыта баартыйа көмөтүнэн оҥоһуллубута. Ол курдук, «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа нөҥүө бириэмэтигэр сөптөөх дьаһаллар, сокуоннар ылыныллыбыттара. Онон баартыйа үлэтэ кэмигэр сөптөөхтүк, күүскэ ытыллан, күн бүгүҥҥэ диэри үтүө түмүктэрдээх үлэни-хамнаһы тэрийлэр.

●●● **Баартыйа үлэтигэр ханнык ырахаттары көрсүбүккүтү? Ону хайдах ааспыккыт?**

●●● Баартыйа – уопастыбаннай үлэ. Олох уларыһан истэҥин аайы, дьону уопастыбаннай үлэ-түгүр уустуктардаах. Сүрүннээн, политической хамсааһыннар табыстахтарына, дьон-сэргэ санаата уларыһар. Сыллата саҥа баартыйалар үөскээн иһэллэр, бу баартыйалар икки ардыларыгар киирсиигэ биһиги баартыйабытын холун-

наран кэпсээһин, хараарды да баар буолааччы. Онон үлэлииргэ уустуктар, ырахаттар баар буолаллар.

●●● **Түмүккэ ааҕааччылар-бытыгар тугу этиэн этэй?**

●●● «Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыйа тыа хаһаайыстыбатыгар, доруобуйа, үөрэхтээһин хайысхаларыгар, тыа сиригэр олоһор усуллубуйаны тупсарыыга туһулаһымат национальнай бырайыактары олоххо киллэриңгэ үгүс өрүттээх үлэни – хамнаһы тэрийэн, олохпут таһыма тупсар. Ол курдук сыспай сизлээбэ, хороҕор муостаагы дэлэтэн, дьонно – сэргэ-табыгастаах олоһор усуллубуйаны тэрийэн, «земскэй быраас», «земскэй учуутал», «земскэй тириэнээр» уо.д.а. бырагыраамалар утумнаахтык үлэлээн, тыа сиригэр таһымнаах исписэлиистэр кэлэн олохсуйаллар.

Биһиги бу бырагыраамалар төһө көдүүстээхтик үлэлиилэрин, туох итэҕэс-быһаас баарын көрөн, баартыйа үрдүкү салалтатыгар тиэрдэ-битигэр соруу туруорар. Маны сэргэ, тыа хаһаайыстыбатын уонна оҥорон таһаарар эйгэ үлэһиттэрэ дойду аһынан-үөлүнэн быстыбакка хааччылыытын туһугар үлэлиир дьон буолалларын дьокутааттар нөҥүө тиэрдэ-биттэхтээхтэр. Очотугар тыа хаһаайыстыбатын эйгэтигэр өссө эбии саҥа бырагыраамалар олоххо киириэхтэрэ, үп-харчы көрүллүөбэ. Инникитин да тыабыт сирэ үүнэ-сайда, чэчири турдун!

Командировка. Татарстанга олонхону билиһиннэрдилэр

Людмила ГОРОХОВА

Чурапчы улуугун култуура салалтатын салайааччыта Петр Гуляев Саха Сири дэлгээссийэтин састаабыгар киирэн Татарстан Өрөспүүбүлүкэтин Казань куоратыгар саха тылынан уус уран айымньытын – Олонхону билиһиннэри улахан тэрээһинигэр кыттыны ылла.

Дэлгээссийэ састаабыгар култуура министиэристибэтэ, П.А. Ойуунускай аатынан саха академической тыйаатыра, Кыыл уола Сергей Зверев аатынан үгүс тыйаатыра, «Кыл саха» төрүт дорҕоон бөлөҕө, Олонхо тыйаатырын курдук култуура, искусство духуобунай сайдыыны түстүүр улахан кэлэктииптэрэ киирдилэр.

Бу дьаһал ЮНЕСКО олонхону киһи аймах тылынан уус-уран уонна өйүнэн айыт култуурунай нэһилиэстибэтин чулуу айымньытынан билиммитэ 20 сылыгар ананна. Казань куорат Галиаскар Камал аатынан су-

■ Саха сири дэлгээссийэтэ.

даарыстыбаннай академической тыйаатыр сыанатыгар режиссер Степанида Борисова «Удаһаннар» испэктээк – олонхо, ону тэнэ «Олонхо – Вечное эхо Евразии» көстүүлэр көрдөрүлүннүлэр. Бырагыраама чэрчитинэн пресс-кэмпириэнсийэ кэмигэр, Казань куоракка олоһор биир дойдулаахтары кытта көрсүһүүгэ, эдэр кэскиллээх олонхоһуттар Яна Нюргу-

сова, Айсен Федоров толоруулар тэрээһини кыргэттэ.

Уопут атаһабыыга аналлаах төгүрүк остуолга Петр Егорович Чурапчытаагы Олонхо Киинин киэн далааһыннаах үлэтин, улууска фольклор, норуот айымньытын инники сорукарын билиһиннэрэр ис хоһоонноох дакылааты оҥордо. Норуот уус – уран оҥоһуктарын маастара Герасим Тарабукин

алгыстаах хомуһун Татарстан Өрөспүүбүлүкэтин норуоттар доҕордоһууларын дьэтин пуондатыгар туттарда.

Дэлгээссийэ аатыттан Саха Өрөспүүбүлүкэтин култуура уонна духуобунай сайдыыга министэрэ Афанасий Ноев Арассыыйа култуура уонна үөрэхтээһин эйгэтигэр биллиилээх үлэһит, Казаннаагы судаарыстыбаннай институт ректорыгар

Роза Ахмадиева биллиилээх учуонай, кыраайы үөрэтээччи, этнограф Андрей Саввин «Избранные Труды» трилогия кинигэтин, ону сэргэ Андрей Саввин «Гонимое ремесло» үлэтигэр олоһуран, СӨ уус – уран оҥоһуктарын маастара Прокопий Екечьямов оҥорбут үлэтин туттарда.

Маны сэргэ дэлгээссийэ дойду үрдүнэн биллэр Татарстан Өрөспүүбүлүкэтин национальнай библиотэтиэкэтин үлэтин – хамнаһын, саҥа сонун, ураты хайысхаларын билистэ. Татарстан Өрөспүүбүлүкэтин Национальнай түмэлин, Болгарскай судаарыстыбаннай историко-архитектурнай түмэл – заповедник матырыйаалларын, пуондаларын көрөн-истэн кэллилэр.

Олонхо сүрэхтэниитин курдук суолталаах тэрээһиннэр салгыы даҕаны ытыллан, култуурунай духуобунай баайы үөрэтии, үйэтиити үлэтэ салгыы таһаарылаахтык ытылла турдун.

Олонхону толороочу, уус, чэбдик олох пропагандина

Кэпсиэхпин бабарабын. Бары өттүнэн дэгиттэр Чурапчы нэһилиэгийн Бочуоттаах олохтооҕо Николай Дьячковскай туһунан кэпсиим

Бочуоттаах сынныаланҥа тахсан баран сорох дьон бэйлэригэр бүгэн олонор хааллар, оттон сорохтор бэйлэригэр саҥа сабахтары арыһан, саһан сыппыт талааннарын таһааран, сайыннаран, көхтөөх олох ортотугар сылдылар.

Николай Романович Дьячковскай – кинилэртэн биридэстэрэ. Кини эдэр эрдэбиттэн спордунан утумнаахтык дьарыктаммыта, хайыһарга өрөспүүбүлүкэ чемпиона, чөл олоҕу тутуһан, ойбонго сөтүөлээн чэгиэн-чэбдик буолууну пропагандалаан кэллэ. Кини – Чурапчы нэһилиэгийн Бочуоттаах олохтооҕо, Арасыһа бочуоттаах донора, Чурапчы нэһилиэгийн норуот маастара, үлэ, спорт бэтэрээнэ, талааннаах уус, олонхону толороочу, “Чэбдик” кулууп чилиэнэ. Николай Романович леснигинэн, инженеринэн, кылаабынай лесничэйинэн Чурапчытаагы ойуур хаһаайыстыбатын тэрилтэтигэр 33 сыл тохтоло суох үлэлээбитэ. 1973 сыллаахха олоһун аргыһын Галина Николаевнаны көрсөн ыал буолбуттара, 3 оҕолоохтор, элбэх сиэннээхтэр. Чурапчы нэһилиэгийн биридэстэтанар ыала. 2023 сыллаахха ыал буолбуттара 50 сылын бэлэтээбиттэрэ.

Бизнсийэҕэ тахсан баран, Николай Романович бастаан, маһынан уһанынан дьарыктаммыта. Ол туһунан манньк кэпсиир: “Арай биридэ дьибэр мас саһаанныы сылдьан, мас быһыттан хатын маһын булан ыллым. Ону ылан эргим-ургум тутан баран, мантан тугу эрэ онорбут киһи дии санаатым уонна ылан кыра кыттыһаны онорбутум. Ону онорон баран, киһи син уһаныан сөп эбит диэн санаам бөһөхсүбүтэ. Инньэ гынан маһынан уһанан барбытым. Сахалыы ньымаһан хатын маһынан, удьурхайынан кыра кыттыһалары, ньуоскалары, хамыйахтары, күөрчэхтэри онортообутум”. Николай Романович оноруктарынан улуустаагы, өрөспүүбүлүкэтээҕи элбэх быыстапкаҕа кыттан, дьон сэнэтигин ылбыта. 2009 сыллаахха “Чурапчы улуунун норуотун маастара” аат ингэрлilibитэ.

Салгыы биридэ сиргэ тохтоон хаалбакка, тимиринэн уһанар баҕа санаа кириэн, Баайаҕа баһан, “Мандар Уус” кыһатыгар уһуулан, 2011 сылтан тимиринэн саһа быһаһын, хомуу уһааран онорор. Ат симэтин онорууна эмиз дьарыктанар.

2015 сыллаахха Чурапчыга ытыллыбыт Олонхо ыһыаһар нэһилиэк баһылыгын С.А. Саргыдаев атын симэтин онорбуттара. Саргылана Сергеева салайытынан норуот маастара

Мария Ильинична Каргузова тикпитэ, оттон симэтин Николай Романович Бааха Уустаагы кытта мельхиорунан онорбуттара. Ити курдук, кини симэхтэри онорууга сыстан барбыта. Дьон сахалыы таһастарыгар, чаппараахха симэх сакаастаан онорторон кириэн барбыттара. Кини оноруга Польшаҕа, Чехословакияҕа тийэ быыстапкаҕа турбута, Дьарыгын билигин да бырахпакка дьарыктанар. Атын улуустартан эмиз сакаастыыллар: Уһээ Бүлүүттэн, Бүлүүттэн, Дьаһыттан, Намтан уо.д.а.

Оттон Олонхо эйгэтигэр хайдах кэлбитин туһунан Ни-

колай Романович манньк сэхэргиир: “Мин 1995 сыллаахха Клавдия Ильинична Максимова – Сайына кууруһугар үөрэнэ сылдыбытым. 2012 сыл куоракка кириэ сылдьан, Сайына баҕа үөрэммит кыргыттары (оччолорго бэйэм, аһам саастаах буоллахтара) көрүстүм. Кинилэр куолаан олонхо толороору сылдылларын кэпсээтилэр уонна олонхолоурбутугар эр киһибит тийбэт диэн миигин ыгырдылар. Тааттан төрүттээх Раиса Семеновна Маркова Сайына үөрэнээччилэринэн мунһан олонхолотор эбит. Мин бастаан, “хаһан да олонхолооботум” диэн аккаастаным. Оттон тылларыгар киллэрэн, бэлэмнэнэн, тылбын үөрэтэн, “Уруйдан, улуу Олонхобут!” Дьокуускайга “Арчы дьибэтигэр” күрөс-бэстибээлгэ, кытынныбыт. Ити кэннит-

тэн Раиса Семеновна Тааттаҕа “Удьурхай” диэн олонхотунан бөлөхтөрүгэр миигин ыгырдыта. Ону олонхолоохпун баһара сылдьар киһи сөбүлэстэҕим дии”. Николай Романович Тааттаҕа Ытык Күөлгэ дьарыктана диэн нэдиэлэҕэ иккитэ Чурапчыттан барара. Бастаан, бэйэтин массыынаһынан, онтон кэлин чох таһар массыыналарынан сарсыарда барсан баран, кизһэ төннөллөрүгэр оморсон кэлэрэ. “Удьурхай” бөлөҕү кытта, бастаан, Намта ытыллыбыт Олонхо ыһыаһар кыттан, анал ааты ылбыттара. Ол курдук, таатталары кытта үс сыл куолаан толорорго сыл-

дыбыта. Ити кэмнэ Чурапчы нэһилиэгэр аһам саастаах дьон ортотугар олонхону толорор бөлөх суоҕа. Ол сылдьан, Чурапчыга бөлөх баара буоллар, онно ыллаһыам этэ диэн баһа санаалааҕа. Мария Павловна Сивцеваны көрсөн, куолаан толорууга бөлөхтэрийэр туһунан санаатын үлэстибитэ. Оттон Олонхо киинигэр Мария Герасимова – Сэнээрэҕэ кирибиттэрэ. Мария Андреевна олонхолоур, тойуктуур дьону билэр буолан, кэпсэтэн, мунһан бөлөх тэриллибитэ. Салайааччынан Чакыртан төрүттээх, олонхону үөрэтигэр уопуттаах Вера Иннокентьевна Оконешикова анаммыта. “Оллоон” бөлөх билигин өрөспүүбүлүкэҕэ да кизнник биллэр.

Мария Андреевна Герасимова сүбэтинэн, Николай Романович олонхону соботоһун толорорго холоммута. Кини: “Биридэйдүлааһын Николай Дьяков – Чөлөс “Аһыс күннүк сири атаратын иһигэр хаалларар Айдаарыкы сиэр аттаах, айдааннаах үйэҕэ төрөөбүт Ала Хотой” олонхотун толорорун дуу?” – диэн этии киллэрибитэ. Чөлөс олонхотун ити кэмнэ сыланнар толороллор этэ, кинилэр тизкистэринэн үөрэтэн барбыта. Бастаан, соботоһун олонхолоон, “Уруй-

дан, улуу олонхобут!” күрөскэ кыттыбыта. Ити олонхотунан Бүлүүгэ, Уһээ Бүлүүгэ, Оймөкөөнҥө, Аммаҕа ытыллыбыт Олонхо ыһыахтарыгар кыттан, анал ааттарга тиксибитэ. Оттон быйыл Нерюнгрига буолбут Олонхо ыһыаһар үһүс миэстэни ылбыта. Маны таһынан, сылын ахсын улууска, өрөспүүбүлүкэҕэ ытыллар күрөстэргэ анал ааттарга, бириистээх миэстэлэргэ тиксэр. Ол курдук, 2022 сыллаахха Сунтаарга Сэргэй Зверев – Кыыл уолун аатыгар ытыллыбыт “Тоһус онордаах түһүлгэ” өрөспүүбүлүкэтээҕи күрөскэ “Үгэһи утумнааччы”, оттон 2025 с сыллаахха “Чулуу

аат кыайылааҕа” анал ааттары ылбыта.

Олонхо саһа киһитигэр удьурдаан бэриллэр. Николай Романович аһатынан хос хос эһэтэ Андрей Петрович Собакин – Күттэм Өндөрөй диэн Мырылаҕа улахан олонхотун быһытынан биллэр, сыаналанар киһи эбит. Кини элбэх олонхону билэрин, биридэ олонхотун иккистээн хатылаабатын туһунан кэпсээн баар. Хомойуох иһин, сурукка биридэ олонхото кирибэтэ. Күттэм Өндөрөй сэрйи ыар сылларыгар ыалдьан өлбүт.

Николай Романович атын улуустарга сылдьан, Чурапчы олонхотун толорон, кизнэ эйгэҕэ билиһиннэрэр биһиги кизн туттар олонхотун буолар. Ол курдук, кини барыта 13 улууска сылдыбыт. Быйыл өрөспүүбүлүкэтээҕи Олонхо Ассоциацията тэрийиитинэн, алтынны 21-23 күннэригэр, РФ театральнай диэйтэллэрин сойууһун чилиэнэ, Христофор Максимов пуондатын чилиэнэ, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ С.С. Адамованы – Алтан Кыһы кытта эһиил Олонхо ыһыаһа ытыллар сиригэр – Кэбээһи улуунугар, Мукучу нэһилиэгэр баран кэллэ. Саргылана Саввична тэрээһин боппуруостарынан улахан кизн былааннаах үлэни ыппыта. Оттон Николай Романович

Таатта “Удьурхай” бөлөх салайааччыта Р.С. Маркова “Айартутар, кэпсиир-ипсиир Аартык” бырайыагар кыттыһан, икки күн устата олонхолоон, оскуола оҕолорун, ыччаттары, улахан дьону кытта көрсөн, дьарыктары ыппыта, оҕо спортивнай оскулатын эдэр бөһөстөрүгэр чөл олоҕу тутуһууга бэсиэдэ аахпыта. “Арчы дьибэтигэр” нэһилиэк олохтоохторугар Николай Дьяков – Чөлөс “Ала Хотой” олонхотун толорон, истибит дьон улахан кыска сэрээбиттэрэ. Оттон Чурапчыга Николай Романович сыл ахсын уһуһаан, оскуола оҕолоругар ыгырылаах ыалдьыт буолан олонхолоон, кэпсээн, кинилэргэ саһа норуотун тылынан уусуран айымньытыгар – олонхоҕо интиэриэһи уһугуннаран, оҕо баһа санаатын күөдүтэр. Былырын “Радость” оҕону сайыннаран киингэ кини олонхолоу олодоһуна, оҕолор тутта истэ оморон, ким олонхо дьоруйдаһын, атын, ким дьибэтин-уотун, тэлгэһэтин, айылбатын уруһуйдаабыттара.

“Олонхоҕо барыта баар: биһиги хайдах оморон ааспыппыт, оморобут, оморохтаахпыт туһунан ис хоһоонун барытын үчүгэйдик ырытан көрдөхкө, олонхоҕо барыта сурулла сылдьар. Саһабыт тыла олонхоттон тиллэр эбит, олонхоҕо киридэххэ, оннооһор биһиги, саһырбыт дьон, истибэтэх тылларбыт тахсан кэлэллэр. Ол иһин киһи олонхоҕо тардыстар. Олонхо киһиэхэ элбэҕи биэрэр, өйүн-санаан кэннир, билиин элбиэр. Биһиги, Чурапчы олонхотун тара, бэйэ-бэйэбитин билсэбит, өйөнсөбүт. Кинилэри кытта алтыһарбыттан үөрэбин, төһө да саастаах буолларбын, кинилэртэн үөрэнэн, кинилэри кытта сылдьар буолан, кинилэр көх-нэм буолан киһини үрдүккэ кынаттыыллар, үрдүгү ситиспит киһи диэн баһалааһын. Олонхо киһинэ ытар үлэтин биһирибин, маһанабын. Кинилэр биһигини түмэн, күүс-көмө буолаллар, куруутун өйүүллэр, ол да иһин өрөспүүбүлүкэҕэ биллэллэр”, – диэн кэпсээнин түмүктүүр Николай Романович Дьяковскай.

Бу матырыйаалбын ситэрэн-хоторон, улууһум эрдээксийэтигэр тиксэриэм аһай иннинэ, үөрүүлээх сонуну иһиттим – Николай Романович Ил Дархан анал истипиэндийэтин тутта. Онон кинини айымньылаах үлэтэ үрдүктүк сыаналаммытынан, ээрдэлибин! Саһа омок төрүт дьарыгын, сизрин-туомун, култууратын бар дьоннор кизнник тарҕата, сайыннара тур диэн баһа санаабын тизэрдэбин.

Наталья Захарова.

Дьон дьылбатын түстээччинэн үлэлээбитэ

Дьыллар уонна дьоннор. Мария Решетникова Чурапчытаагы ЗАГСа отделыгар 34 сүл энкилэ суох үлэлээбитэ

Наталья СИБИРЯКОВА

Саха өрөспүүбүлүкэтигэр ыал буолууну, төрөөһүнү уонна өлүүнү суруйар отдел (билингинэн ГТАС) 1918 сыллаахха тэриллэн, үлэ са-баламмыта. Онтон сыһыа, улуустарга эмиэ оннук от-деллар аһыллан, бастаан, милиция штатын иһинэн үлэлээбиттэрэ. Чурапчы улуунун ЗАГСа отделыгар өр кэмнэ дьин бэриниилээхтик үлэлээбит киһинэн Мария Решетникова буолар. Кини быйыл ахсынньы 1 күнүгэр төрөөбүтэ 95 сылын туолар.

Үлэ, тыыл бэтэрээнэ Мария Романовна 1930 с. ахсынньы 1 күнүгэр Кытаанах нэһилиэгэр колхуостаах дьин кэргэннэ төрөөбүтэ. Эрдэ тулаайах хаалбыт буолан, 7-с кылааһы бүтэрэн баран, салгыы кыайан үөрэм-мэтэбэ. ЗАГСага үлэтин 1952 сыллаахха дьыала тигээччи-нэн сабалаабыта. Кэлин 1965с. ЗАГСа милицияттан арахан, туспа отдел буолбутугар, кини, уопуттаах киһи быһыытынан, отдел сэбиэдиссэйинэн анал-мыта. Онтон ыла, 1986 сыллаах-ха бочуоттаах сынньаланна тахсыр диэри, үтүө суобастаах-тык үлэлээбитэ. Төһө даҕаны эппиэттээх үлэбэ сырыттар, Мария Романовна уопастыбан-най үлэттэн туора турбат этэ. Ол курдук, Чурапчы улуунун но-руодунай суутун сэтээтэлинэн, сельсэбиэт исполкомун чилиэ-нинэн сылдьыбыта. Олохун ар-гыһын Пантелеймону көрсөн, ыал буолан, биэс оҕо кун си-рин көрдөрөн, сүрдээх эйэ-лээхтик эн-мин дэһэн олонор, барыларын атахтарыгар туру-ран, үлэһит дьон онортообут-

тара. Кэргэнэ Пантелеймон Решетников 1982 сыллаахха олохтон туораабыта.

Мария Решетникова эдэр сааһын анаабыт, өр сыллар-га үлэлээбит үлэтин туһунан манньк ахтан, суруйан хаал-ларбыт: "Мин үлэлиирим саҕана, ЗАГСа билингини балыы-на (уруккута райсэбиэт) дьэи-гэр хостон хоско көһө сылдьа-ра. Кэлин биэнсийэбэ тахсарым чу-гаһыгар, кизг соус хону биэр-биттэрэ. Бэйэм хостонон, райсэ-биэт дьаһалтатыгар туруорсан миэбэл, сейфа, хурустаал лүүс-тэрэ ылбытым. Ыал буолуу үөрүүлээх регистрациятын хас субуота аайы ытытарым. Манна райсэбиэт дьокутаата кытты-ны ылан, эдэр ыалы эбэрдэлээн, эр-ойох буолбуттарын туоһу-тун туттарара. Оройуон сорох олохтоохторо төрөөбүт миэтэ-рэпкэлэрэ суох буолан, паас-пар ылалларыгар наһаа эрэдэ-нэр этилэр. Онон ЗАГСага баар нэһилиэк архыбыттан араас докумуону көрдөтөллөрө. Көс-түбэтэбинэ, Дьокуускайга баар ЗАГСа киин архыбыгар бүтүн

испиһэк онорон көрдөтөрүм. Онно сорохтор сибидиэтэлисти-бэлэрэ көстөн, суруллан кэлэрэ эбэтэр көстүбэтэбин туһунан ыспырапка ытталлара. Ону барытын түмэн, оройуон ба-лыһыатыгар врачевнай хамыы-һыйаҕа быһаартан баран, түмүк суруйан, райисполком бэрэссэдээтэлэ бигэргэттэби-нэ эрэ, сибидиэтэлистибэлэ-рин суруйан биэрэрим. Атын уобаластартан, кыраайдартан уонна Саха сириг үгүс оройуон-нарыттан ыйытык бөҕө кэлэр этэ. Олорго барыларыгар эп-пиэтин кэмигэр ытан иһэрим.

Сүл аайы үлэм түмүгүнэн миниистирдэр сэбиэттэри-гэр киирэн мунньахтаан, сэ-минээрэ сылдьан, саҕаны билэн-көрөн кэлэрим. Онтон өрөспүүбүлүкэ ЗАГСаларын сэбиэдиссэйдэрэ мустан кэп-сэтэрбит, куорат таһынаагы сельсэбиэттэргэ тахсан ЗАГСа үлэтин көрөр, сэминээрэ кыттар этибит.

1978 сыллаахха өрөспүүбү-лүкэ 34 оройуонун ЗАГСага от-делларын социальнай куотала-һытыгар 2-с миэтэбэ тахсан, профсоюз обкомун наһараада-тын туппутум. Урут сайын аайы от үлэтигэр хомуйуу диэн баара. Онно райсэбиэт эдэр үлэһиттэ-рин биридди-иккилии ый окко үлэлэтэ ытталлара. Онтон кэн-ники коммунистическай субо-унньукка саас аайы Төлөй нэ-һилиэгэр саһаанна 2-3 хонукка үлэлээн киирэр этибит.

ЗАГСа үлэтэ урут да, били-гин да киһиттэн элбэх сыраны-сылбаны эрэйэр уустук үлэ. Мин үлэлиирим саҕана, үлэ дьисси-пилинэтэ, бэрээдэк кытаанах этэ. Сарсыарда 9 ч. кэмигэр аанна бэрэбиэркэлиир киһи чаһытын туппутунан турар уонна хойутаабыт үлэһити тутта

бэлиэтээн иһэр этэ. Үлэ кэми-гэр онно-манна барар буолла-ха, сэкирэтэргэ хайаан да бэ-лиэтээн барыахтааххын. Ол курдук, ирдэбил кытаанахтык тутуһуллара. Мин 34 сүл үлэ-лээбитим тухары, биирдэ да сэ-рэтии, быыгабар ылбатабым".

Мария Романовна ити курдук таһаарылаах, бэриниилээх үлэтэ сыаналанан үгүстүк на-һараадалаабыта. Ол курдук, "Үлэ бэтэрээнэ", "Аҕа дойду Улуу сэриитэ 1941-1945 сс.", "Улуу Кыайыы 50 сыла" үбүлүүдээх, "Георгий Жуков аатынан", "Ийэ буолуу 2-с истиэпэннээх", "Арас-сыһыаҕа ЗАГСа тэриллэбитэ 80 сылынан" мэтээллэрдээх, ону таһынан тэрилтэтигэр, улуус-тан, өрөспүүбүлүкэттэн үгүс Бочуотунай грамоталардаах, Махтал суруктардаах.

Кини 1986 сыллаахха биэн-сийэбэ тахсан баран олорунан кэбиспэккэ, райсэбиэт архитек-турага отделыгар оробуочайы-нан, онтон райохотуопастыба-га техуһэһитинэн үлэлээбитэ.

"Мария Романовна киһи бы-һыытынан олус сэмэй, үтүө са-наалаах этэ. Үгүс уруу-аймах дьоннооҕо, дьүөгэлэрдээбэ, онон дьэиэтигэр өрүү ыал-дьыттаах-хонотолоох буола-ра. Кинилэргэ куруук көмөлө-һөр, ис сүрэһиттэн кыһаллар буолан, дьон өрүү махтаналла-ра. Дьонно олус истин сыһыан-нааҕа, кими да биир куһаҕан тылынан саҕарбат этэ. Ийэбит чэбэр, ыраас туттунуулааҕа, ис-иһиттэн култуурунайа, ба-һыбатын-баһаалыстытын олох тутта сылдьара, эйэбэс-сайаҕас майгылаах буолан, дьон ытык-тыһа, киниэхэ тардыһара. 80 сааһын ааһыар диэри хаһыа-ты сөбүлээн ааһара, сахалыы бэчээккэ хайаан да суруйта-ра, тэлэбиисэргэ сахалыы со-

нуннары, биэриилэри сөбүлээн көрөрө, өрөспүүбүлүкэ, улуус уопастыбаннай-политичес-кай олохун билэ-көрө олороро. Сааһын тухары суруксуттаабыт буолан, бэлиэ даталары суру-нарын сөбүлүүрө. Хаартыскаҕа ханна, хас сыллаахха, ханнык чыһылааҕа түспүтүн бэлиэ-тээн иһэрэ. Биһиэхэ, оҕоло-ругар, сиэннэригэр: "Дьонно хаһан баҕарар үчүгэйдик сы-һыаннаһын, эйэлээх буолун",— диэн куруук этэрэ. Кыһыһары, хаһыытыры олох сөбүлээбэт этэ. Биһиэхэ да, сиэннэригэр да биирдэ да куолаһын үрдэппэ-тэбэ. Сыыстахпытына, санаар-һыыр, таптаһытына, үөрэр, дурда-хаһа буолар, араҕаччы-лыыр, баар-суох туттаах, күндү киһибит этэ",—диэн оҕолоро ахталлар.

Мария Романовна кэннит-тэн ЗАГС отделын сэбиэдиссэ-йинэн үлэлээбит М.И.Матвеева ахтыытыгар дьүөгэтин туһу-нан: "Кини сытыары-сымнаҕас майгылаах, хайа да боростуой киһи толлубакка киирэн, му-наарар боппуруоһун быһаар-тарар аламаҕай киһитэ этэ. Ол эмиэ дуоһунастаах остуолга олорор үлэһиккэ сэдэх көстүү. Бу орто дойдуга сүрдээх сэмэй-дик, чуумпук, ол гынан баран билэр дьонно үтүөнэн эрэ ах-тыллар гына чиэстээхтик, сыр-дыктык олонор, киһи буолан айыллыбыт аналтын толорбу-та",—диэн суруйбут.

Ити курдук оройуонмутугар ЗАГСа тэрилтэтигэр 1952 сыл-лаахтан 34 сүл устата энкилэ суох үлэлээбит Мария Решет-никова бэйэтин үлэтинэн-хамна-һынан, олохтоо олохунан кэнэ-бэски ыччатыгар өрүү бастын холобур буола турар. Кини 2013 сыллаахха, 82 сааһыгар олохтон туораабыта.

Образование. АГРОмарафон: «Пути инноваций»

20 ноября, 2025 года, в нашей школе прошел региональный мастер-класс обучающихся «АГРОмарафон: «Пути инноваций», посвященного Году Инноваций в МБОУ «Диринская средняя агрошкола имени И.Е. Федосеева-Доосо». Цель агромарафона: наглядная демонстрация путей развития агрообразования, агропроизводства в условиях агрошколы.

К нам приезжали гости из разных школ нашей республики: «Мегино-Алданская СОШ им. Е.П. Неймохова», Томпонского района «Крест-Хальджайская СОШ им. Ф.М. Охлопкова», Томпонского района МАОУ «Россолодинская СОШ», Меги-

но-Кангаласского района МБОУ «Хадарская СОШ имени С.Д. Флегонтова», «Амгинская СОШ им. Р.И. Константинова» и «Сыланская СОШ им. Г.П. Башарина» Чурапчинского района.

Гости посетили недавно открывшиеся АгроТехКлассы в школе и бизнес-инкубаторе, а также посетили кабинет автодела, швейного и столярного дела. Все гости приняли участие на практических мастер-классах. АГРОмарафон проводился по веерной системе. Все направления работали параллельно, каждый мастер-класс длился по 20 минут.

В АГРОмарафоне проводились мастер-классы по 5 направлениям:

1-й мастер – класс прошел в кабинете столярного дела, где

ученики 8 и 11 классов научились делать ключницу из дерева, мутовку традиционным способом, махалку, вырезку рукоятки;

2-й мастер - класс прошел в кабинете автодела. Ученики 10 класса рассказали об истории открытия кабинета, показывали механизмы работы действующей автомашины «УАЗ», «ДТ-75» и трактор «МТЗ». Для участников мастер-класса провели реалистичную игру на тренажере (симуляторе машины), где гости должны были проехать от точки «А» до точки «Б» без нарушений ПДД и провели тестирование на знание ПДД;

3-й мастер - класс по швейному делу прошел в бизнес-инкубаторе, учащиеся 8 и 11 классов рассказали про технологию вышивания на вышивальной

машине, показывали какие узоры можно на ней вышивать, показали как макетировать лиф на манекене, технологию «Кыбытыктаах тигии», конструировали и моделировали юбку;

4-й мастер - класс прошел в новом агроклассе «Биотехнологии в пищевом производстве». Учащиеся 7, 10 и 11 классов приготовили якутское блюдо «Көбүөрдээх лэппиэскэ» и продемонстрировали, как можно приготовить творог в домашних условиях;

5-ый мастер класс прошел в школе в агротехклассе «Эффективное животноводство. Современные корма». Ученики 6, 8, 10 и 11 классов делали узи цыплятам и мышке. Рассказывали про разведение цыплят, показывали качественный анализ

молока и сливочного масла. Показали работу виртуального учебного комплекса «Интерактивный трехмерный атлас анатомии животных».

Гости из разных школ убедились в высоком уровне подготовки учащихся и их способности применять полученные знания на практике. Такой обмен опытом помогает развитию профессионального навыка и стимулирует дальнейшее развитие аграрного образования. Проведенные мастер-классы подтвердили ценность разных подходов и участников на новые достижения в области агрообразования и технологий.

Ариан Новгородов, ученик 8 «а» класса Диринской средней агрошколы имени И. Е. Федосеева-Доосо.

Сынньаланга

Киһи сааһыран, баарабады-
йан истэжин аайы, кырдыа-
бастар этэллэринэн, му-
тугунан бырабар мунур
олобун бэлиэ кэмнэрин,
ордук олдьот оёо эрдэжит-
тэн сабалаан, эпэккэ эрэ
элэс гынан ааспыт эдэр
сааһын умнуллубат түгэннэ-
рин, ардыгар астына, соро-
бор хомойо, уйадыа ахтан
ааһабын.

Урут үлэлиир-хамсыыр эрдэх-
хинэ, бу манньк туос иллэн
олоруобум, халлааны хастыа-
бым дии санаабытын суоҕа
чахчы. Сэрии кэннинээҕи
эйэлээх олоххо саңардыы күн
сириҥ сырдыгын көрбүт-
тэр, аарыма кырдыабастары,
сир түннүгэ дэппит сээркээн
сэһэнниттэри кыл имэри-
йэ төрөөбүт буоламмыт, бу
үтүө санаалаах оонньуулаах
оонньоттору, айыы таңара
кэриэтэ эйэбэс эмээхситтэ-
ри элбэҕи эңгээрдэһэн, билэн
- көрөн, саргы санааларын,
сырдык ыраларын, сарданга-
лаах сарсынҥыга атаарар ал-
гыстарын, кэрээбэт кэс тылла-
рын истэ, итэбэйэ ылынарбыт.
Оччотооҕу оҕолор айан тө-
рөппүт аҕалаах, ийэлэрин
утумнаан, эһэлэрин, эбэлэ-
рин кытары сэмдэйдэһэн,
эйэлээх, добордуу, үөрүүнү-кө-
түүнү тэнгэ үллэстэр, сайа-
бас санаатын, билэрин – бил-
бэтин сайгыччы саңарар,
этиэхтээгин этэр, толлубакка
тойонноһор, сүбэлиир, сөбү-
лэхэр, наадата кэллэбинэ бы-
һаарсар, мөккүһэр, кырдыгын
таһаарар өйгө - санааҕа ии-
тиллэр этилэр.

Ол да иһин «былыргы оҕо
эрдэ улаатар», - диэн мээһэҕэ
эппэттэр. Хайдах эрэ, эргиллэн
көрдөххө, санааҕа бэбэһэнги
курдук эрэри, ааһа көппүтэ
орулуур отут сүл буола охсу-
бут. Ханньк даҕаны бэйэлээх
эр бэрдэ, кындыа кыыс оҕо кы-
лааннааҕа сотору кырдыар
сааһым күөйэ көтөн кэлиэ, күн
сарсыардаангы саһарбатын
курдук солко баттахпыт күрэн-
сийиэ дии санаабакка, өйгө
даҕаны оустарбакка сылдьан,
олохпут орто омурбана буол-
бутун, күммүт арбаалаан, төгү-
рүк дьыл түөрт кэмнэ кэриэтэ,
аны көмүс күһүн, онтон кырыа
кыһын кэлиэхтээгин билэр,
сэрэйэр, таайар курдуккун.

Киһи барахсан, орто туруу
дойдуга сылдьар ыалдьыт,
хонор хоноһо буола кэлэр,
ким барыта эдэригэр, күөгэ-
йэр күнүгэр, дьэлтэйэр дьэ-
тигэр киниттэн ордук күүс-
тээх - уохтаах, куоһарар өркөн
өйдөөх, ыраах-чугас тэҕил тэн-
нээбэ суох, сырдык субалаах,
көрдүм-көрбөтүм диэбит-
тии, хараҕа сымныыр, хаана
оонньуур, өйүгэр - санаатыгар
эмиз оннук, күнү көтүппэккэ
кылбар кыайыы баата барбах
эрэ батыһа, аргыс тыаллыы
арыаллыы сырыттаҕа...

Саңа туран эрдэхпинэ,
оройуон киинигэр, уоттаах сэ-
риигэ сылдыбыт айбыт аҕам
Хабычча, биир дойдулааҕа
олохсуйан олобруттаах. Кини-
лэр эрбии биитин курдук, оҕо
саастарын бииргэ атаараннар,

СИР – ТӨГҮРҮК ...

эмньик эдэр эрдэхтирттэн
додордуулар этэ, ол үтүө үгэс-
тэрэ үйэлэрин тухары сал-
баммыта. Ол Уйбаан удьор
мас ууһа, кини сылы-сыллата
үс кыыстааҕа. Миигин улахан
кыыс анна, иккис оҕото, өссө
оскуолаҕа үөрэнэ сылдьар кэ-
рэттэн кэрэ кыыс абылаабыта,
сүрэхпин уулларбыта, өйбүттэн
- санаабыттан тахсыбатаҕа. Оч-
чолорго мин киниттэн аҕыйах
сыл аҕа саастаабым, төрөөбүт
дойдубар ытык изспинэн аны
Сэбиэскэй Армияҕа сулууспа-
лыы барарым тийиэн кэлэр.

Күн-дьыл обургу күүтэ
туруо дуо?! Уот курбуу ча-
былҕан чабылларын кэриэ-
тэ, элэс гынан ааһа охсубу-
та. Ол саҕана ким бары эдэр
саас бүппэттин, ааһа көппөтүн
курдук саныыра. Уйан уолан
уйулбатын хамсатыах олонхо-
ҕо кэпсэһэр кэрэ кыыска атын
уолаттар чугаһы сатыылла-
рын, тунгуй тапталларын били-
нэн, сындыыс сурук үйэтигэр
илдьит ыыталларыгар Дьэл-
ликкэ төрүт даҕаны күнүүлүүр
санаа кирибэтэҕэ. Таптыыр
кыһа кини эрэ анала, истинг
додоро буолан, күндү ыал-
дьыттыы кириэн кэлиэхтээх
кэтэһиилээх кэрэ кэмэ, таптал
изийитин, долгуйар дууһам
ымыытын курдук эрчимнээх
эрэл, уоттаах таптал кустугу-
нан кууһара.

Ааҕааччы соһуйума, мин
аатым-суолум Дьэллик. Айбыт
аҕам бэйэтин аатын, эһэтин,
аҕатын ааттарынан суруйта-
раары гыммытыгар, аны уол
оҕото суох кырдыаҕас эһэм
оонньор бөлүү түспүт. Онуоха
аҕам быһаарбыт, истэр
тухары киһи эрэ барыта Ба-
һылай, Бүөтүр, Сиидэр... Онтон
эйигин дьон - сэргэ барыта,
оҕотуттан сабалаан тайахтаах
кырдыаһагыгар диэри, аңар-
дас элбэх кизгэтиитэ суох,
Дьэллик Дьөгүөрүнэн эрэ
билэллэр. Онон эн обургу
айаны арбарбыт, сырыыны
сылдыбыт ыраах-чугас су-
рабырбыт ааккынан, саңа күн
сириҥ көрбүт уолчааны, Дьэл-
лик диэтэххэ ордук табыл-

лыыһы быһыылаах диэбити-
гэр, оонньоро ордорбут.

Түбэлтэтигэр, туох барыта
туоһулаах диэбиттии, Байаҕан-
тай Тиит Арыытын байанай-
даах булчута Тулларыкы Ньу-
кулай баара эбитэ үһү.

Дьэллик биридэ урааннаах
уһун күһүҥнү күнү кылгатар
үгэһинэн, оройуоннааҕы почта
дьиэтигэр саңа хаһыат, суру-
наал кэлбитин билсигэ барда.
Кэннигэр кинини ооннь-
ор дииллэрэ чахчы, сүүһүнэн
куолас күйгүөрүн ортотугар
хаһан эрэ эндэппэккэ билэр,
түлэй түлүгэр истэр номоҕон
куолаһа бу баардыы аттыгар
иһиллибитигэр улаханньк со-
һуйда, иһигэр үөрдэ даҕаны.
Уруккуну умнубакка санатар
лыҥкынас, чуолкай саңата
уларыбатах. Дьүһүнэ хай-
даҕа буолла: эргиллэн көр-
бүтэ — сиһигэр тийэр уһун,
хойуу, кугастыгы сүһуобун тө-
бөтүн оройугар эриммит, олус
ыраастык арылыччы көрбүт,
көбүс-көнө унуохтаах, туна-
лыйар манган, көрүөхтэн кэрэ
бэйэтэ уларыбатах. Көрбөтө-
ҕө ырааппыт. «Сир — төгүрүк»
дииллэрэ кырдык эбит. Ол
эрээри көтөн ааспыт орулуур
отут сүлгэ күн-дьыл бэлиэтэ
далбар хотун кэриэтэ буол-
бутун астына, бэлиэтии, тугу
эрэ умнубутуу көрө-көрө, са-
наатын сайҕаан сэхэргэспитэ.
Ханна эрэ атын оройуонга
учууталлыы сылдыарын истэрэ.
Уруккутун санатардыы, мин
эрэйдээҕи дыһайар, соруйар
быһыынан, инники былаан-
нар торумнарын билиһиннэр-
дэ уонна уталыйбат көрдө-
һүүтүн хайаан даҕаны толорон
ытырбын тэһийбэккэ кэтэ-
һиэх буолла.

Кэтэмэҕэй санаам ханна
эрэ ыраах кэннибэр хаалаах-
таата. Дьэллик дууһатын тү-
гэбэр сөҕөн сыппыт былыргы
үйэтээҕи уолан оҕолуу истинг
изийиитэ уһуктан кэллэ. Көрбө-
төҕө ыраатта, кэспэппэтэҕэ бы-
даннаата. Ньургунунум төһө
эрэ уларыда буолла?! Би-
лиэн-көрүөн баҕата баһыйан,
иннигэр мэкитиэтигэр, дьиз-

рэнкэй үткүүлүүр дьэргэл-
гэн буолан, күөрчэх ытыгы-
ныы элэнниир.

Туох эрэ Дьэллиги дьөлө
кэйэн, имнэммитин курдук,
атаҕын үрдүгэр сэттэтэ эрги-
йэр, эргиллибэт эдэр сааһын
күөгэйэр күннэригэр, ити
эрэ түгэнгэ ууну омурдубут
курдук, кыайан эпэккэ, кистэ-
эн уура сылдыбыт умнул-
лубат уоттаах тапталын хойу-
таан даҕаны буоллар, билинэн
сурук суруйарга сананна.
Хаста даҕаны суругун саба-
лаан иһэн, манньк сатамат
диэбиттии, тохтоон туора уурда.
Ол эрэри санаата буолбакка,
эргиллэн, бэрт өр эрэйдэнэн
суругун бүтэрэн, хайдах-туох
күүтэрин санаатыгар эргитэ
охсон көрдө.

Күндүтүк саныыр, ахтар-са-
ныыр Ньургунунум дорообо!

Бу Дьэллик Дьөгүөр би-
лигин кырдыгы ыллыгы-
нан хааман иһэн, эпэтэппин
этээри, эн туох санаалааххын
билээри суруйан эрэбин. Би-
лигин кырдыаҕастар этэллэ-
ринии, кэнним уһаан, инним
кылгаан эрдэбинэ, кыбыс-
тар хааным хаалбыт, толлор
сааһым тохтообут кэмнэ-кэр-
дими кэрэһэлээн, харса суох-
пун киллэрэн олобобун. Баҕар,
бу туох буолбутуй, кырдыан
баран тапталын билинэр ки-
һиний? - диэн ылыан. Эн били-
гин ырааххын, кынчарыйа кө-
рөрүн суох. Тоҕо эрэ, ол эрэри
эн итинник санаабаккар бүк
эрэнэбин.

Мин онус кылаас кэннит-
тэн университетка аҕыс киһи-
лээх куонкуруһу ааһан кири-
битим. Оччолорго оскуолаҕа
нулевой кылаас баар эрдэ-
бинэ, аны уон биирис кылаас
аһыллыбыта. Биһиги дьөл-
лоох оҕолор ахсааннарыгар
кириэхпитин сөп. Нулевой
кылааһы туйгунук бүтэрбит-
тери иккис кылааска быһа та-
һаарбыттара. Ортотук үөрэм-
миттэр первэйгэ кирибиттэрэ.
Аны тохсус кылааска тийии-
битигэр уон биирис кылаас
суох буолбута. Онон биһиги
кылаастан түөрт үөрэнээччи
аан маннай уон кылаастаах
оскуоланы бүтэрбиппит. Ман-
найгы кууруска сырыттаһы-
тына, биһиги оройуонтан ол
дьыл уон алта выпускник уни-
верситетка устудьуон буолбу-
та, барыбытын хаартыскаҕа
түһэрбиттэрэ. Онон аатырар
сопхуоспут дириэктэрэ Сэ-
рэпиин Сэмизнэп биһигини
бэркэ үөрэнэ сылдыарбытын
деканаттан истибит этэ, көр-
сүһүүгэ тыл этэригэр эһигини
барыгытын үөрэххитин бүтэр-
дэххитинэ, төрөөбүт оройуон-
нут бастыг сопхуоһугар үлэҕэ
аныыр туһунан, дуоһунаскы-
тын, дьобургутунан, үрдүк
үөрэххэ үөрэнэр талаангы-
тынан үллэрэн турабыт диэн
үөрүүлээх түгэн тосхойбутунан
тиэрдэбин диэбитэ.

Мин онно санаам түспүтэ.
Аҕыс саастаахпыттан от хо-
мууругар көмүс көлөһүммүн
тохпутум таайан, бэһис кы-
лааһы бүтэриэхпиттэн оттуур
звеноларга сылдыбыт буо-
ламмын, сүрэхпэр астарбыт
үлэм этэ. Ол аата учуутал

даҕаны буоламмын, оскуо-
лаҕа, идэбинэн үлэлээбэккэ,
эмиз үлэтэ-түбүгэ, тийбэт-тү-
гэммэт, кыһарыйар кыһалба-
та бүтэр уһуга көстүбэт соп-
хуос кадр аҕа буолуохтаах
эбиппин.

Ол иһин Сэбиэскэй Армия-
ҕа сулууспалыы барарга тыл-
ламмыппын ылыммыттара. Эн
миигин ол сааскы ылаангы
киһэ атаара кэлбитин. Мин
аттыбар эн эрэ, сүрэхим сөбү-
лүүр, таңара кийиитинии сү-
гүрүүйэр, истинник саныыр-
ахтар кыһыым баарын, ыраас,
сырдык мичээринг, лыҥкынас
куолаһын, умнуллубат ураты
хатыламмат чэбдик күлүүн,
долгуйа устан хааман, кэпси-
ипсии иһэринг олус да кэрэ
буолара. Ол түгэнгэ мин саҕа
толору дьолломмут киһи
суоҕа буолуо. Ол эрэри...

Эн миигин армияҕа атаа-
рыын мээһэҕэ буолбатаҕын
таайар этим. Ол гынан баран,
оччотооҕу мин олохпор инни-
кибин түстүүр, саңаны саба-
лыыр кыаллыбата мэхэйдиирэ.
Уһук кырыы бөһүөлэккэ олох-
суйбут, бытырыыс курдук, сы-
лы-сыллата элбэх оҕолоох ыал
улахан уол, оччотооҕу сизе-
ринэн, бары ыччаттар курдук,
орто оскуоланы эрэ бүтэр-
бит, баһылаабыт анал үөрэ-
ҕим, идэм суоҕа. Дьизитигэр
эргиллэн көрдөххө, соботох
айбытаҕабыт эрэ уон оҕотун
дьон тэнгэ иитээри-аһатаары
холхуос, онтон саңа тэрилли-
бит сопхуос түбүктэригэр ум-
са-төннө түһэн, биир даҕаны
күн өрөөбөккө, өрүүтүн өт-
түгэстээн сынньаммакка эрэ
үлэлиирэ. Онтон тус бэйэм
тиэйэр-таһар бастах үлэт-
тэн атыны үөтэлээҕи сатаабат
киһи, өрт уота кур лаңханы
ордорбокко мэлитэн ааһары-
ныы, түргэн этимнээх, бэрт
былдыһылаах, уталыйбат
уустук олох мөккүөрүгэр
сөптөөх бэлэмим ситэ-хото,
бөбүгүү илигин сэрэйэrim.

Эйигин мин таңара курдук
көрөрүм. Дэриэбинэ чуга-
һаабыта. Эн сырдык сирэйгэр
курус санаа толбоно түспүтэ.
Арааһа миигиттэн боччумнаах
тылы кэтэспиккин өйдөөбүтүм.
Мин тоҕо эрэ тугу даҕаны эпэ-
тэҕим. Эп-эдэргин, кыраһыа-
байгын, аһынар санаам ба-
һыйбыта буолуо, арааһа. Мин
бэйэмсэх буолбатаһын бэркэ
билэбин. Арахсаары туран,
эн биһиги маннай истин-
ник уураспыппыт. Ити курдук
арахсыбыппыт...

...Онтон эн биһикки
атырдыах салаатыныы икки
аңы барыппыт. Ол кэмтэн ыла
ханньк даҕаны сибээстэһии,
билиһии суоҕа. Эн сураххын
аҕам оонньортон истэrim.
Эн олоххун атын уолу, мин
олохпун атын кыһы кытары
холбообуппут. Былыргы
үөрэхтээх эбэм Аана эмээхсин
барахсан: «Киһиэхэ Дьылҕа
Хаан ыйааҕа баар, онтон ханна
даҕаны куоппаккын», - диэн
куруук үөрэтэр, такайар, сү-
бэлиир буолара. Кырдыаҕас
билбит, олохпут оннук.

Егор Винокуров.

@SANAOLOH